

Hlavacska András

SAKK ÉS FOCI*Duatlon Dragomán módra*

*A fűhér király*¹ recepciójának egyik általános tapasztalata, hogy a mű jobb megértéséhez szinte elkerülhetetlen a regény metaforáival való szembenézés, az ezek megfejtésére való törekvés. Kardos András az *afrika* című fejezet ördögi sakkautomatájának metaforikus jelentésrétegeit tárja fel kritikájában;² M. Nagy Miklós a *csákány* című fejezet szituációjában a koncentrációs táborok viszonyait látja tükröződni;³ Takács Ferenc a határátlépéseknek tulajdonít különös jelentőséget („Hősünk folyvást átlépi a határokat, s drótkerítések túloldalán, gödrök mélyén, alagutak másik végén mintha egy másik világban találná magát”);⁴ Szabó Róbert Csaba a csontkirályt a győzelem szimbólumának nevezi⁵ stb.

Az alábbiakban én is ebből a szempontból közelítek Dragomán György immár kilenc éve megjelent regényéhez: azt vizsgálom, hogy *A fűhér király*ban található játékok, versenyek, sportesemények milyen többletjelentéssel rendelkeznek, hogy ezek a történetek hogyan tükrözik a mű világában uralkodó zsarnoki hatalmat, és hogy ezekben a részekben a Dzsátának jutó szerepek mit árulnak el a főhősről. Az elemzés során több játékot is érintek majd, a sakkot és a focit pedig részletesebben is tárgyalom.

A fűhér király rengeteg játékot sorakoztat fel: ezek egy része fókusz-helyzetbe, egy-egy fejezet középpontjába kerül (a *világvége* című fejezetben a focimérkőzés, a *szelep* címűben a lövésverseny, a *háborúban A Pál utcai fiúk* zászlóért folytatott összecsapását idéző háborús játék, az *afrika* címűben pedig a sakkparti), akadnak azonban teljesen marginálisak is, melyek különösebben nem befolyásolják a fejezetek főbb történéseit, és nem is nyerne hosszabb kifejtést. A regény hangulatá-

1 DRAGOMÁN György, *A fűhér király*, Magvető, Budapest, 2005. A regényből vett idézetek oldalszámait a főszövegben hivatkozom.

2 KARDOS András, *Picsafüst = Uó., Kritikus apák*, Alföld Alapítvány, Debrecen, 2008, 81–87.

3 M. NAGY Miklós, *Bildungs(?)roman(?)*, Jelenkor 2006/9., 912–916.

4 TAKÁCS Ferenc, *Fekete mágia*, Mozgó Világ 2005/8., 119–120.

5 SZABÓ Róbert Csaba, *Figyeld az elbeszélő arcát*, <http://szaborobertcsaba.blogspot.hu/2011/02/figyeld-az-elbeszelok-arc-at-dragoman.html>.

nak, kegyetlen és gonosz légkörének megteremtéséből viszont ezek is kiviszik a részüket. Most csak néhányat említek ezek közül.

Az *ugrás* című fejezetben például Dzsáta és egyik barátja, Szabi a következőképpen ütik el az időt: az egyikük szobornak tettei magát, a másik pedig kövekkel dobálja. A szabályok egyszerűek: míg az utóbbi „egyszerre csak egy murvaszemcsével” dobhat, addig az előzőnek arra kell törekednie, hogy minél tovább kibírja mozdulatlanul (24). A játék végén, éppen amikor Dzsátának kell a szobor szerepét betöltenie, Szabi megszegi a szabályokat, és egy egész marok murvát vág a főhőshöz. A *muzsika* című fejezet elején Dzsáta egy padon ücsörög, és a bicskáját próbálja megjavítani, amikor valaki hirtelen hátulról befogja a szemét. A játék szabályai szerint a főhős háta mögött álló személynek mondania kellene valamit, támpontot kellene adnia ahhoz, hogy Dzsáta ráismerhessen. A mostani játszótárs azonban nem mond semmit, ezért a főszereplő rá is szól: „ne csaljál, mert ha nem kérdezed meg, hogy ki az, akkor miből ismerjelek meg?” (60) Az *alku* elején Dzsáta fej vagy írást játszik az iskolatársaival, és elnyeri az összes pénzüket. A hihetetlen szerencsesorozat azonban nem marad megtorlatlanul, a vesztesek tanítás után a hazafelé vezető úton csoportosan támadnak a főszereplőre.

Ezeknek a játékoknak (és szinte kivétel nélkül a regény minden játékának) a legszembetűnőbb hasonlósága, hogy egyik sem zajlik le szabályos keretek között, mindegyikhez valamilyen becstelen, sportszerűtlen cselekedet (vagy legalábbis az arra való törekvés) társul, ami megelőzi, megzavarja őket, vagy a következményük lesz. A játékok tehát *A fűhér király* kegyetlen, erőszakos, tisztességtelen világának a lenyomatái, ezek is a diktatúra atmoszféráját erősítik, még hangsúlyosabbá téve M. Nagy Miklós azon kijelentését, amely szerint „az »ahol zsarnokság van ott zsarnokság van« alapotívuma [...] keresztül-kasul át-szővi a regényt”.⁶

Am emellett az általános tapasztalat mellett érdemes még két dolgot megfigyelni. Egyrészt, hogy a szövegben megjelenő játékok eloszlása teljesen aránytalan: lényegesen több jut belőlük az első kilenc fejezetre, mint az azt követőkre; másrészt, hogy a főszereplő egy kivétellel mindig elszenvedője, nem pedig okozója a sportszerűtlenségeknek, szabálytalanságoknak.

6 M. NAGY, *I. m.*

Sakk...

Ez az egy kivétel a sakkautomatával vívott harc, ahol a reménytelen helyzetből Dzsáta csak úgy szabadulhat, ha megszegi a szabályokat: „láttam, hogy most már vége, akármit is lépek, a következő pillanatban bekapom a mattot, és az automatára néztem, a néger bácsi arcára, a poros szürkére száradt bőrére, és tudtam, hogy nem fogom hagyni, hogy megmattoljon azért sem, és akkor kinyúltam, és lekaptam a tábláról a fehér királyt” (172). Már említettem, hogy Szabó Róbert Csaba az elefántcsontból faragott királyt a győzelem szimbólumának tekinti: jogosan teszi, és ezt a regényben található játékok még inkább megerősítik. Míg az első kilenc fejezetben Dzsátának kizárólag az áldozat szerepe jut ezekben a helyzetekben, addig a sakkpartival fordul a kocka, ő szegi meg a szabályokat, ami által elkerüli a vereséget és a büntetést. Gyorsan tegyük hozzá, ez a győzelem nem hősi diadal, semmiképp sem triumfálás, hiszen a sakkautomata legyőzésének morális üzenete, hogy a becstelenségen, az aljasságon, a diktatúrán csak akkor lehet úrrá lenni, ha az ember hasonlóvá válik hozzá, ha a zsarnokság eszközeit a zsarnokság ellen fordítja. Nincs tehát ebben semmi felemelő, *A fehér király* nem ámít azzal, hogy a jó és az igaz a legkegyetlenebb, legembertelenebb időkben is elnyeri jutalmát – ha talpon akarsz maradni, ha győzedelmeskedni akarsz, neked is át kell hágnod a szabályokat, sportszerűtlenné kell válnod.

A csontkirály szimbolikája nem merül ki ennyiben, számos más megközelítési módot is megenged. A király például szimbolizálhatja Dzsáta elhurcolt apját is, a főhősnek a sakkautomatával folytatott küzdelme az apa birtoklásáért folyik. A jelenetnek ezt a fajta értelmezését már többen kifejtették (a legrészletesebben talán Kránicz Gábor),⁷ amihez itt csak egyetlen kiegészítést szeretnék hozzáfűzni. Szilágyi Zsófia *Lávaömlés vagy hídláb?* című írásában József Attila *A bőr alatt halovány árnyék* című verse felől közelít Dzsáta és a bábu játszomájához;⁸ Kardos András Walter Benjamin *A történelem fogalmáról* című értekezésének első pontjából indul ki a jelenet értelmezésekor;⁹ én a magam részéről Rakovszky Zsuzsa *A hullócsillag éve* című regényét hívom segítségül.

7 KRÁNICZ GÁBOR, *Apukatasztázisz*, ÚjNautilus 2007. június 10., <http://ujnautilus.info/apukatasztaszisz-dragoman-gyorgy-a-feher-kiraly>.

8 SZILÁGYI ZSÓFIA, *Lávaömlés vagy hídláb?*, Alföld 2007/1., 57–76.

9 KARDOS, I. M.

Rakovszky regényének utolsó szakaszában, az *Újra minden* című fejezetben Piroska, a könyv hatéves főszereplője egy felnőtt férfival, a „lakójukkal” sakkozik. A jelenet vége felé a következőket olvashatjuk: „Leütöttem a királynődet!» Piroska lekapja a tábláról a fekete figurát, amelyiknek fehér kereszt van a feje búbján, és diadalmasan kacag. Ez az ember itt az övé, az ő játékszere, azt csinál vele, amit akar. »Hohó, kisasszony, a bástya nem úgy lép! Tedd csak szépen vissza azt a királynőt!» »De igenis úgy lép! Most úgy lép!» Piroska marka összezárul a királynő körül, de hiába, az ujjait feszegető férfikéz sokkal nagyobb és erősebb az övénél.¹⁰ Ahogy Dragomán regényében a fehér király értelmezhető az apa szimbólumaként, úgy *A hullócsillag évében* a fekete királynő megfeleltethető Piroska édesanyjának. Mindez elsőre paradoxnak tűnhet, hiszen mind a két gyerek az anyjával él, mindkettőnek az apja hiányzik – miért harcolna tehát Piroska valami olyasmiről, amit már birtokol? Ha azonban figyelembe vesszük, hogy Piroska ellenfele, a lakó gyengéd érzelmeket táplál Piroska édesanyja, Flóra iránt – melyek, ha nem is túl romantikus úton, de végül célt érnek –, akkor máris átláthatóbbá és érthetőbbé válik az idézett szövegrész szimbolikája. „Piroska külvilággal vívott küzdelmének két összefüggő motívuma van. Az egyik az anya birtoklásáért és megtartásáért vívott harc, érzelmi zsarolások láncolata” – írja Márton László Rakovszky regényéről.¹¹ Pontosan ez a birtoklási vágy fejeződik ki a sakkjátszmában, melyben Piroska alulmarad, és ahogy alulmarad, úgy távolodik el egyre jobban az édesanyjától, úgy válik egyre jobban a zsarnoki világ (Magyarország, ötvenes évek) megtört, betagozódó áldozatává. (Ez a „külvilág” egyébként – átvitt értelemben – ugyanolyan tisztességtelen módszerekkel játszik, mint amilyenekkel *A fehér király*ban találkoztunk: a lakó például a sakkozás apropóján látogatja meg Piroska anyját – „Csak a gyereket szeretném látni! Ha beengedsz...»¹² –, tehát nem nyíltan, hanem a kislányon keresztül közeledik Flórához.) *A hullócsillag éve* felől szemlélve *A fehér király* sakkpartiját, Dzsáta magatartása, az elefántcsontból faragott király megszerzése is más megvilágítást kap. Mert bármennyire is hasonló a két regény sakkozós jelenete, a játszma kimenetele mégiscsak szembeállítja egymással Rakovszky és Dragomán könyvét: Piroska a királynőért vívott harcban elbukik – a külvilággal szemben tanúsított ellenállása megtörik; jöllehet ez a ve-

10 RAKOVSKY ZSUSZA, *A hullócsillag éve*, Magvető, Budapest, 2005, 357.

11 MÁRTON LÁSZLÓ, *Miért nem mer előjönni Ilonka a fűdősobából?*, Holmi 2006/1., 108–109.

12 RAKOVSKY, I. M., 357.

szély Dzsátát is sokáig fenyegeti, neki végül sikerül megkaparintania és megtartania a királyt, ami megelőlegezi a könyv záró soraiban leírt magatartását: „és akkor a hátsó ajtó rácsai mögött megláttam az apa csontfehér arcát, és akkor azt is tudtam, hogy mehet akármilyen gyorsan, úgymint utol fogom érni, utol fogom érni, igen, és a fejem fölé emeltem a feszítővasat, és úgy rohantam, egyre gyorsabban, egyre gyorsabban és gyorsabban és gyorsabban a rabszállító után” (301). Dzsáta tehát nem adja fel a harcot, a rendszernek nem sikerül megtörnie az ellenállását.

Dragomán György és Rakovszky Zsuzsa regényében sok a közös vonás. Mindkettő egy gyerek nézőpontjából ábrázolja a történeteket (*A fehér királyban* Dzsátának jut az elbeszélő szerepe is, *A hullócsillag évében* Piroska nem tölt be hasonló szerepkört, viszont a mű nagyobbik részében az ő tudata szűri meg az eseményeket), mindkettő egy diktatórikus világot mutat be, mellyel a főhősöknek újra és újra meg kell küzdeniük stb. Ezeket a párhuzamokat viszont már-már kísértetiesé teszi az a tény, hogy a két – egyazon évben (2005-ben) megjelent – regény többször is ugyanazokat a szituációkat, eseménysorokat használja a külvilággal vívott harc bemutatására. A sakkozás mellett a másik legszembevetőbb találkozási pont a megtömési jelenetek. *A hullócsillag évében* erre az óvodában kerül sor, míg Dzsátát a *csákány* című fejezetben a focipályára érkező munkások kényszerítik arra, hogy karamellát egyen: „éreztem, hogy hátulról valaki megfogja a vállam, a másik munkás volt [...], hallottam, hogy azt mondja, hogy ne mozduljak, mert széttép, és azonnal tátsam ki a szám, az egyik kezével a nyakam fogta hátulról, éreztem, hogy a hüvelyk- és mutatóujjával megszorítja oldalt az állkapcsomat, hogy nyissam ki a szám, [...] aztán hallottam, hogy az egyik munkás azt kiáltja, ne úgy, az orrát fogd be, Traján, és akkor éreztem is már, hogy nem kapok levegőt [...], aztán már ott volt a karamella a nyelvemen, a munkás két ujjal tette be a számba [...], ki akartam köpni, de összenyomták a szám, és megint befogták az orromat [...] aztán elengedtek, a földre estem, és ki akartam köpni, de akkor már semmi nem volt a számban” (47). Márton László *A hullócsillag évéről* írt kritikájában nemtetszésének ad hangot az említett jelenettel kapcsolatban: „Bármilyen drámai a megtömési jelenet, melynek végén az áldozat azonosul a tettessel, mégisincs életre szóló tétje. Válogatós kislányba erőszakkal beletömik a tarhonyás pörköltet: ezt rakni egy regény leg- hangsúlyosabb helyére, végkicsengés előtti összegzés gyanánt: én ezt bizony nem tartom kielégítőnek.”¹³ Első ránézésre jogosnak tűnhet ez

13 MÁRTON, I. m., 109.

a kijelentés, ha viszont *A fehér király* felől közelítünk ehhez a jelenet-hez, a dolgok máris kettős megvilágítást kapnak. Egyrészt még mindig mondhatjuk, hogy Márton Lászlónak igaza van, hiszen Dzsátával számtalan erőszakos, a megtömésnél kegyetlenebb esemény történik, a megtömés tehát nem kerül középpontba, és így – epizódként – megállja a helyét. Másrészt azonban ennek a történetnek mégiscsak nagy jelentősége van. Ahogy Végh Balázs Béla fogalmaz: „A prózaíró többi megjelent munkájához hasonlóan *A fehér király* is a szabadságról szól, a korlátozott szabadságról, ill. a szabadság hiányáról.” Ha valamire, hát ennek ábrázolására messzemenőkéig alkalmas a megtömési jelenet, melyben a főszereplőt megfosztják attól a szabadságától, hogy eldönthesse, mikor és mit egyen. Emellett az is árulkodó, hogy Márton László éppen azt a témát fedezi fel ebben a szituációban, amit a *csákány* című fejezet kapcsán M. Nagy Miklós is kiemeli: „A lágerőrökkel – vagy általában az elnyomókkal – való azonosulás pszichológiai mechanizmusának tökéletes leképezése ez a kis elbeszélés.”¹⁴ Úgy tűnik tehát, hogy gyermekperspektívából bemutatott történetek esetében a megtömés eseményén keresztül jól ábrázolható a zsarnoki világ működésmdja.

... és foci

Dragomán regényében a foci is hasonló – még ha talán nem is olyan látványos – metaforikus funkciót tölt be, mint a sakkparti. Akárcsak a regény többi „játékos” részéhez, a labdarúgáshoz is folyton a becstelenség, a sportszerűtlen beavatkozás képzeje társul. A legjobb példája ennek a harmadik, *világvége* című fejezet, amely egy focimérkőzés köré szerveződik: a főszereplő kiesésre álló csapatának az Áttörés nevű katonacsapattal kell összemérnie a tudását, és csak akkor marad esélye a bennmaradásra, ha nyernek. A katonacsapat „támogatói” azonban még a mérkőzés előtt, a pályán kívül megpróbálják bebiztosítani maguknak a győzelmet azáltal, hogy ráijesztenek az ellenfél kapusaira, Dzsátára és Janikára. A derbi előtt egy ezredes magához hívja a fiúkat, és a következő történetet adja elő számukra: „baleset történt a Nagyszovjetunió egyik atomerőművében, és a szél idehozta a rádióaktivitást, és igazság szerint nem is volna szabad megtartani a meccset, de nem akarnak pánikot, úgyhogy meg lesz tartva, de ő azt tanácsolja nekünk,

14 M. NAGY, I. m.

kapusoknak, hogy ne vetődjünk, és kerüljük a kapcsolatot a labdával, mert az összeszedi a rádióaktivitást a fűből” (37–38). Az említett bal esetben *A fehér király* több értelmezője is a csernobili katasztrófára ismert, így ennek valóságalapját, hitelességét a mű világán belül nem feltétlenül kell megkérdőjeleznünk; az ezredes érvelése ettől függetlenül képtelenség, és érezhetően rossz szándékú. De a *háború* című fejezetben sem zajlanak másképp az események: a környékre költöző Frunza testvérek megtiltják Dzsátának és barátainak, hogy a pályájukat használják, amikor pedig Nagyprodán kiröhögi őket, nemes egyszerűséggel vállon szúrják, és elveszik a labdáját. (Itt érdemes megemlíteni, hogy *A fehér király*ban végig jelen van a játékoknak ez a fajta katalizátorfunkciója: a *háború*ban voltaképpen a foci, illetve a labda eltulajdonítása a *casus belli*; az *alkuban* Lupu és bandája azért támadják meg a főhőst, mert fej vagy írásban túl sokszor nyert ellenük; az *ugrás*-ban pedig azért kell Dzsátának és Szabinak gyorsan lebetegednie, mert elautomatázták az osztálypénzt.)

Ezeket a tisztességtelen cselekedeteket túl érdemes azt is szem előtt tartani, hogy Dzsátára milyen feladatok hárulnak, milyen szerep jut neki a pályán. A *világvége* című fejezetnek rögtön az elején megtudjuk, hogy ő a csapat kapusa („Velünk, kapusokkal külön foglalkozott Gica bá” [31]), bár nem az első, hanem csak a második számú („én csak cserekapus voltam, Janika volt az igazi kapus” [32]). A történet szintjén ennek nincs túl nagy jelentősége, legfeljebb annyit tudunk meg ebből az információból, hogy Dzsáta valószínűleg nem egy labdazsonglőr, inkább csak szeret focizni, de feltehetően nem túl tehetséges, hiszen ha így lenne, akkor a mezőnyben, de mindenképpen a kezdőcsapatban kapna helyet. Ez azonban a regény értelmezése során nem releváns szempont. Dzsáta csapatban betöltött szerepe viszont egyből fontosabbá válik, ha metaforikus jelentést tulajdonítunk neki.

Paul de Man egyik, Camus-ról szóló írásában kitér a Nobel-díjas francia író „focistamúltjára”, innen merít metaforákat Camus személyiségének leírásához: „Camus fiatalon kapus volt egy diák futballcsapatban [...]. Egy futballcsapat kapusa bizonyos mértékben kitüntetett figura: mezének színe különbözik a csapattársaiétól, rendelkezik azzal a kiváltsággal, hogy megérintheti a labdát a kezével stb. Mindez megkülönbözteti a többiektől. Ugyanakkor fizetnie kell mindezért azzal, hogy szigorú korlátozásokat fogad el: szerepe pusztán védekező és védelmező [...]. A *Naplók*ban uralkodó melankólia Camus fiatalkori, a futballpályán érzett szomorúságára emlékezteti az embert: mivel túl

magányos volt ahhoz, hogy csatlakozzon elől a többiekhez, ám nem eléggé magányos ahhoz, hogy lemondjon a csapatban való részvételről.¹⁵ Abban, hogy de Man Camus személyiségére vonatkozó megállapításai helytállóak-e, nem vagyok biztos, abban viszont igen, hogy az általa felvetett metaforikus megfeleltetések segítséget nyújthatnak *A fehér király* értelmezésében. A kapus legfőbb tulajdonságai a magányosság, valamiféle kívülállóság és a védelmező szerepkör – ezek Dzsátának is meghatározó vonásai. Miután apját egy petíció aláírása miatt elhurcolják a Duna-csatornához, a csonkán maradt család jól érzékelhetően kirekesztetté válik. Az csak a tizenharmadik, *alagút* című fejezet elején derül ki, hogy Dzsáta anyja férje rendszerellenes cselekedete után elvesztette az állását („Épp leckét írtam, anya meg dolgozatokat javított, mióta nem engedték tanítani, sokkal többször javított dolgozatokat, mint azelőtt, mert a volt kollégái sokszor neki adták oda titokban a javítani valót” [208]), az viszont többször is előkerül a regény során, hogy az apa elhurcolása után a nagyszülők elfordulnak a családtól, az anyával szóba sem állnak, és Dzsáta is csak évente kétszer, a születés- és a névnapján láthatja őket. De a főhős kívülállóságát más megoldásokkal is hangsúlyozza Dragomán. Két olyan jelenetet is találunk például a regényben, ahol Dzsátát kirekesztik egy csoportból, ahol szembekerül azzal a társasággal, amelynek eredetileg a tagja kellene hogy legyen. Először a *csákány* című fejezet végén, amikor az egyik munkásban – tévesen – az apjára ismer: „és akkor egyszerre mindenki kacagni kezdett körülöttem, Traján is és Feri is és a Prodánok is, és a többiek is, és a ragyásképű munkás is” (58). Ez a kinevetés aztán a *számok* című fejezetben ismétlődik meg, amikor a matematikatanár, Klidész bá kirángatja Dzsátát a táblához, és megmutatja az osztálynak a füzetébe rajzolt pucér nőt: „kinyitotta, és az osztály felé mutatta a rajzomat, úgy, hogy mindenki lássa [...], és akkor hallottam, hogy a többiek röhögnek rajtam” (77). A kapusposzt ezt a kirekesztettséget, kívülléteket húzza alá. Ez a megoldás egyébként nem teljesen előzmény nélküli a magyar prózairodalomban, gondoljunk csak Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényére: a focicsapatban kapott hely vagy a csapatból való kikerülés ott is szorosan összefügg a szereplők közösségben betöltött szerepével.

Dragomán regényében a magányosság mellett a kapusok másik attribútuma, a védekező funkció is előtérbe kerül, ami szorosan összekap-

15 Paul de MAN, *Albert Camus maszkja* = Uő., *Olvasás és történelem*, ford. NEMES Péter, Osiris, Budapest, 2002, 24.

csolódik azzal a ténnyel, hogy a főszereplő csak cserekapus. A második számú kapusok szomorú szereplői a focitörténelemnek, sorsukban még akkor is van valami melankolikus, ha szép karriert futnak be, hiszen felemelkedésük mindig csak valakinek (az első számú kapusnak) a bukása révén következhet be (ez persze mezőnyjátékosokkal is megtörténhet, de a hálórökre fokozottan igaz). Idézzük csak fel röviden az utóbbi tíz év talán leghíresebb kapusának, Iker Casillasnak a pályáját. Első igazán emlékezetes teljesítményét a 2002-es Bajnokok Ligája-döntőben nyújtotta, miután a 68. percben becsérték a sérülést szenvedő César Sánchez helyére; bő tíz évvel később, 2013-ban az ő „bukása”, mellőzése kellett ahhoz, hogy Diego López felemelkedhessen (hogy Casillas legutóbbi, a holland–spanyol világbajnoki meccsen nyújtott teljesítménye hogyan illeszkedik ebbe a párhuzamba, azt már az olvasó képzeletére bízom). Ezt a sorsot Dzsáta sem kerülheti el: ahhoz, hogy „védhessen”, valakinek buknia kell, mégpedig a saját apjának. Hiszen miután édesapját elhurcolják a Duna-csatornához, neki kell(ene) betöltenie a családfői szerepet. A búcsúzáskor az apja ezt a lelkére is köti: „apa akkor lehajolt, megpuszította a homlokomat, de megölelni nem ölelt meg, és mondta, hogy vigyázzak anyára, legyek jó fiú, mert most én leszek a férfi a háznál” (9).

*

A fehérr királyban tehát a sportok szervesen hozzájárulnak a regény kegyetlen és erőszakos világának megteremtéséhez, lépten-nyomon tudatosítják az olvasóban, hogy itt az ember még tehetséges (sportlövészet) és szerencsés (fej vagy írás) sem lehet; illetve lehet, de a dolgokon ez sem változtat, a rendszer így is kénye-kedve szerint bánik vele. A felülemelkedés egyetlen módja, ha ugyanolyan piszkosan játszik az ember, mint a fennálló hatalom – ezt fogalmazza meg szimbolikusan a bábuval játszott sakkparti. Dragomán regényének másik fontos metaforája a foci: a Dzsátának jutó kapusposzt a főhős kirekesztettségét jelképezi. Ezt a kívülállóságot a fentiekben a közösségekre vonatkoztattam, de ennél általánosabban is értelmezhetjük, s akár a gyermeki nézőpontból elbeszélte történetek főhőseinek magányával is összekapcsolhatjuk, hiszen ezek a szereplők szinte mind különcök, viselkedés- és gondolkodásmódjuk kiemeli őket a velük egykorúak közül.

KÖZÜGY

JÁTÉKOSMEGFIGYELŐK ÉS KISKAPUK

Beszélgetés Takács Tiborral

A futball háború. A futball tudomány. A hidegháború egy rövid, számmunkra méltán emlékezetes periódusában pedig a mieink tanították focizni a világot. Takács Tibor történész *Szoros emberfogás – Futball és állambiztonság a Kádár-korszakban* című könyve látszólag egy sikersportágról szól, de egyúttal rávilágít arra is, hogy abban az titkosszolgálat elsősorban politikumot, a játékosok egy része és a körülöttük dolgozók pedig jobbra üzletet láttak, s csak másodsorban játékot. Milyen kiváltságokat élveztek a magyar élsportolók? Min morgolódtak a totózókban és a füstös presszókban a focirajongók? Hogyan változtak a lelátói szokások? Csupán néhány a felmerülő témák közül. Szóba kerül továbbá a szurkolás identitásképző ereje, de a kádári újbeszél olyan kifejezései is, mint a „szocialista sporterkölcs” vagy a „rosszul értelmezett sportbarátság”. Takács Tiborral Vass Norbert beszélgett.

– *„Minden ellenkező finom elgondolás ellenére az ember nem azért drukkol egy csapatnak, mert a csapat jó, hanem mert a miénk”* – idézi könyvében Esterházy Pétert. *A hazai fociklubokat 1945 után fegyveres testületek és szakszervezetek csapataivá alakították, vagyis a labdarúgást a hidegháborús paranoia kontextusában értelmezték újra, miközben a szocialista létesítményhez passzintották. Van-e tudásunk arról, hogy a világháború előtt és után változott-e az egyesületek szurkolótáborra, hogy mennyiben bolygatta meg a klubhűséget a politikum részéről történt új – oktrojált és kisorszított – identitásadás?*

– A klubok átalakítása, újraidentifikálása ismereteim szerint csak részben volt sikeres. Hiába nevezték máshogy az egyesületet, hiába öltöztették a játékosokat más színű mezekbe, aki kijárt az Üllői útra, az a Ferencvárosnak drukkolt, aki pedig Bástya- vagy Vörös Lobogómeccsre ment a Hungária körútra, az az MTK-nak. Hiába nevezték tehát másképp a csapatokat, számos visszaemlékezőtlő tudjuk, hogy az